

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ШКОЛИ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Михайленко Г. В.

Комунальний заклад «Харківський санаторний навчально-виховний комплекс № 13»
Харківської обласної ради

Анотація. Узагальнено досвід роботи щодо організації управління процесом формування моделі школи культури здоров'я на прикладі комунального закладу «Харківський санаторний навчально-виховний комплекс № 13» Харківської обласної ради. Розкрито зміст діяльності управлінської підсистеми та її вплив на збалансований розвиток закладу. Надано структурні елементи управлінської діяльності та її системи.

Ключові слова: культура здоров'я, школярі, управління, системний підхід, організація управління, школа.

Анотація. Михайленко Г. В. Системный подход к формированию школы культуры здоровья: управленческий аспект. Обобщён опыт работы по организации управления процессом формирования модели школы культуры здоровья на примере коммунального учреждения «Харьковский санаторный учебно-воспитательный комплекс № 13» Харьковского областного совета. Раскрыто содержание деятельности управленческой подсистемы, а также её влияние на сбалансированное развитие учреждения. Представлены структурные элементы управленческой деятельности и её системы.

© Михайленко Г. В., 2013

Ключевые слова: культура здоров'я, школьники, управление, системный подход, организация управления, школа.

Abstract. Mihaylenko G. The approach of systems to forming of school of culture of health: administrative aspect. Experience is generalized on organization of process of forming of model of school of culture of health control on the example of communal establishment of «Kharkov sanatory educational-educative complex № 13» of the Kharkiv regional soviet. Maintenance of activity of administrative subsystem, and also its influence, is exposed on the balanced development of establishment. The structural elements of administrative activity and her system are presented.

Key words: culture of health of schoolboy, management, system hike to organization of management school of culture of health.

Постановка проблеми. Сьогодні більшість програмних документів з реформування та розвитку вітчизняної системи загальної середньої освіти акцентують увагу на необхідності створення належних умов для забезпечення громадянам рівного доступу до здобуття якісної освіти, оновлення її змісту, підготовки учнів до життя в умовах інформаційного суспільства, інтеграції української освіти в світовий освітній простір. У той же час моніторинг стану здоров'я дітей свідчить, що протягом останнього десятиріччя в Україні склалися такі соціально-економічні умови, які призвели до його різкого погіршення. Наприклад, за даними Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я України, лише 4–5 % випускників шкіл можна назвати практично здоровими. Результати поглиблених профілактичних оглядів школярів Харківської області протягом 2011–2012 рр. засвідчують, що лише 37,5 % дітей можна вважати здоровими. Переважно учні страждають на захворювання органів зору, кістково-м'язової системи, системи кровообігу, органів травлення та дихання, хвороби вуха, зростають показники погіршення психічного й духовного здоров'я школярів. При цьому опитування показують, що лише 28 % батьків усвідомлюють необхідність регулярного спостереження дітей у медичних установах, у зв'язку з чим порушується єдність підходів у догляді за дитиною з боку батьків і медичного персоналу [3]. Крім того, фахівці зазначають, що за останнє десятиріччя суттєво збільшилося навчально-навантаження учнів, зумовлене невідповідністю змісту освіти, навчальних технологій їхнім віковим психофізіологічним особливостям, що є причиною гальмування розвитку дітей і негативно впливає на їх навчальну мотивацію [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом вітчизняними та зарубіжними науковцями приділяється значна увага дослідженню факторів, які негативно впливають на стан здоров'я школярів (М. Лазарев, М. Студенікін, Л. Семенов, Д. Шаріпов, В. Чимаров та ін.), питанням формування культури здоров'я особистості та школярів (О. Ахвердов, В. Горащук, С. Кириленко, Г. Кривошеєв, С. Лебедченко, В. Магін, Ю. Мельник, І. Поташнюк, В. Скумін та ін.), впровадженню здоров'язберігаючих педагогічних технологій (М. Адамова, В. Базарний, В. Левіцький та ін.) тощо. Однак у більшості випадків ці розробки присвячені дослідженню лише суто педагогічних чи психологічних проблем, пов'язаних з удосконаленням змісту, форм і методів навчання, оптимізацією навчально-виховного процесу, і не мають системного характеру. Практика показує, що сьогодні бракує досліджень, у яких би обґрунтовувалися підходи до модернізації системи управління навчальними закладами засобами формування у підростаючого покоління свідомого та відповідального ставлення до власного здоров'я, удосконалення фізичного

розвитку й стану.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана згідно з пріоритетним напрямом, визначеним Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» за номером 3.5 «Науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань» у межах тематичного напрямку 3.5.29 «Створення стандартів і технології запровадження здорового способу життя, технології підвищення якості та безпеки продуктів харчування» за темою «Традиційні та нетрадиційні методи фізичної реабілітації при захворюваннях різних систем організму та пошкодженнях опорно-рухового апарату в осіб різного ступеня тренуваності». Номер державної реєстрації – 0111U000194.

Мета дослідження полягає в узагальненні досвіду роботи щодо організації управління процесом формування моделі школи культури здоров'я на прикладі комунального закладу «Харківський санаторний навчально-виховний комплекс № 13» Харківської обласної ради.

Виклад основного матеріалу. З 1995 року в Україні розпочато роботу із залучення загальноосвітніх навчальних закладів до участі у міжнародному проєкті «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю», основне завдання якого полягає у забезпеченні здорового способу життя для всього шкільного колективу шляхом створення середовища, сприятливого для зміцнення здоров'я, розробки здоров'язберігаючих і освітніх технологій. Діяльність навчальних закладів, які вже приєдналися до цього міжнародного проєкту, переважно ґрунтується на впровадженні системи неперервної валеологічної освіти, широкому використанні різноманітних оздоровчих технологій і немедикаментозних засобів підтримання та збереження здоров'я, удосконаленні фізичного виховання та медичного обслуговування учнів тощо.

Однак практика показує, що сьогодні дуже важливо не лише навчити дитину самостійно піклуватися про власне здоров'я, сформувати в неї установку на його збереження та підтримку, а створити нову модель навчального закладу – школу культури здоров'я, покликану надавати, як якісні освітні послуги: забезпечувати учнів глибокими та міцними знаннями, формувати практичні вміння та навички, розвивати таланти і здібності кожної особистості, так і дбати про збереження, зміцнення, відновлення та розвиток здоров'я дітей і учнів як необхідну умову їх успішного навчання. Реалізація цієї мети потребує комплексного застосування медичних, психолого-педагогічних і виховних заходів у створенні єдиного оздоровчого освітнього середовища, впровадження системного підходу до організації управління навчальним закладом, активного залучення батьків, громадськості до вирішення життєво важливих питань розвитку освіти, ефективної взаємодії органів влади всіх рівнів.

Саме застосування системного підходу до організації управління загальноосвітнім навчальним закладом дозволяє розглядати його як цілісну сукупність різних видів діяльності та елементів, що перебувають у єдності та взаємозв'язку із зовнішнім середовищем, передбачає необхідність врахування впливу всіх чинників, що позначаються на його функціонуванні, й акцентує увагу на взаємозв'язках між елементами. Тому всі управлінські дії функціонально взаємовітворюють одна з одної та взаємовпливають одна на одну як безпосередньо, так і опосередковано. З огляду на це, зміни в одній ланці організації неминуче спричиняють зміни в інших і в організації в цілому. Тому головна мета та призначення управління полягає в інтеграції, упорядкуванні, координації та регулюванні діяльності всіх елементів організації, пошуку механізмів збереження її цілісності.

Комунальний заклад «Харківський санаторний навчально-виховний комплекс № 13» Харківської обласної ради – це навчальний заклад санаторного типу для дітей, хворих на сколіоз, який з 1969 року є науково-лікувальною базою державної установи «Інститут патології хребта і крупних суглобів ім. М. І. Ситенка Академії медичних наук України». Його унікальність полягає у тому, що протягом року діти мають можливість здійснювати безперервне лікування сколіотичної хвороби та реабілітацію, одержувати кваліфіковану медичну допомогу та здобувати освіту разом з однолітками.

Мета діяльності закладу – це формування здорової особистості в умовах санаторної школи-інтернату, починаючи з дошкільного віку; профілактика, лікування та реабілітація сколіотичної хвороби; одержання знань високої якості; соціальна адаптація випускників. Тому основні завдання закладу полягають, як у створенні оптимальних умов для лікування та реабілітації дошкільників і школярів, так і у розвитку їх талантів і обдарувань, прищепленні навичок здорового способу життя, самореалізації та самоадаптації в соціумі, отриманні вмінь здобувати знання та застосовувати їх у практичному житті, сприянні професійній орієнтації та самовизначенню випускників, вихованні свідомого громадянина України, патріота своєї Вітчизни.

З урахуванням мети та завдань діяльності навчального закладу сформовано концептуальну основу його роботи, що полягає в організації у нерозривній єдності лікувального, навчального та виховного процесів. Її реалізація передбачає комплексне застосування медичних, психолого-педагогічних і виховних заходів у формуванні єдиного оздоровчого освітнього середовища (рис. 1), що у поєднанні із належним матеріально-технічним забезпеченням закладу дозволяє створити значний синергетичний ефект і отримати високий навчально-лікувально-виховний результат.

Як відомо, культура особистості школяра відображає рівень його розвитку, який відбивається у світогляді, системі цінностей, характері діяльності та спілкування, поведінці й способі життя, багатстві здібностей і творчих сил. Культура здоров'я є складовою частиною загальнокультурного розвитку особистості [2].

Аналіз теоретичних досліджень [2; 4–6] показав, що в науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення поняття культури здоров'я. Вченими воно розглядається як:

- багатогранний процес біосоціального роз-

витку особистості;

- засвоєння особистістю досвіду з питань формування свого здоров'я;
- засвоєння індивідом норм загальної культури людини та суспільства;
- культура здоров'я як передумова формування високого рівня загальної культури особистості;
- культура здоров'я, яка постійно розвивається та вдосконалюється [2];

– сукупність знань філософського, педагогічного, психологічного, медичного спрямувань, що збагачує духовне, психічне, фізичне життя індивіда, формує особисте ставлення до здоров'я та життєдіяльності, допомагає людині осмислювати парадигми буття [5].

Збереження та зміцнення морального, фізичного та психічного здоров'я школярів є одним із пріоритетних завдань сучасної загальноосвітньої школи. Тому сьогодні навчальні заклади мають створити оптимальні умови для збереження та зміцнення здоров'я учасників навчально-виховного процесу, прищепити їм навички свідомого контролю стану власного здоров'я шляхом виховання культури та пріоритету здоров'я як найвищої цінності.

У науці виховання культури здоров'я школяра часто розглядається як:

- формування особистісних і суспільних ідеалів, відповідно до яких духовно-моральне та психофізичне здоров'я є вищою загальнолюдською цінністю;

– складний процес набуття школярами людських властивостей і якостей, спрямованість яких визначається сучасними знаннями феномену здоров'я;

– явище, сутнісні характеристики якого забезпечують суб'єктно-суб'єктну єдність особистості, що виражається в одночасному засвоєнні гуманістичних цінностей і норм та ідеалу здоров'я;

– педагогічний феномен, який має свої особливості в контексті формування здоров'я особистості;

– рушійна сила, що активізує процеси самопізнання, самовиховання, самовдосконалення, які відбуваються на фоні особистого зростання;

– невід'ємна частина цілісного навчально-виховного процесу шкільної освіти [2].

Наведені трактування не суперечать одне одному, вони висвітлюють різні аспекти цього поняття: як явища, процесу, фактору розвитку особистості тощо. Їх узагальнення та систематизація дозволяє сформулювати власне визначення поняття культура здоров'я школярів: це ступінь досконалості фізичного, психічного та духовного розвитку особистості, що виявляється у розумінні та ставленні до свого життя і здоров'я, здоров'я оточуючих як до найвищої цінності та формується шляхом підвищення мотивації, рівня знань про здоровий спосіб життя й оволодіння навичками з його дотримання.

У навчальному закладі санаторного типу формування культури здоров'я вихованців починається з медичної реабілітації та об'єднує всі лікувальні й профілактичні заходи, які спрямовуються на відновлення здоров'я, його підтримання, зміцнення, розвиток і мають продовжуватися протягом усього життя. Тому під школою культури здоров'я доцільно розглядати модель такого навчального закладу, всі підсистеми якого спрямовують свою діяльність на створення відповідного оздоровчого освітнього середовища;

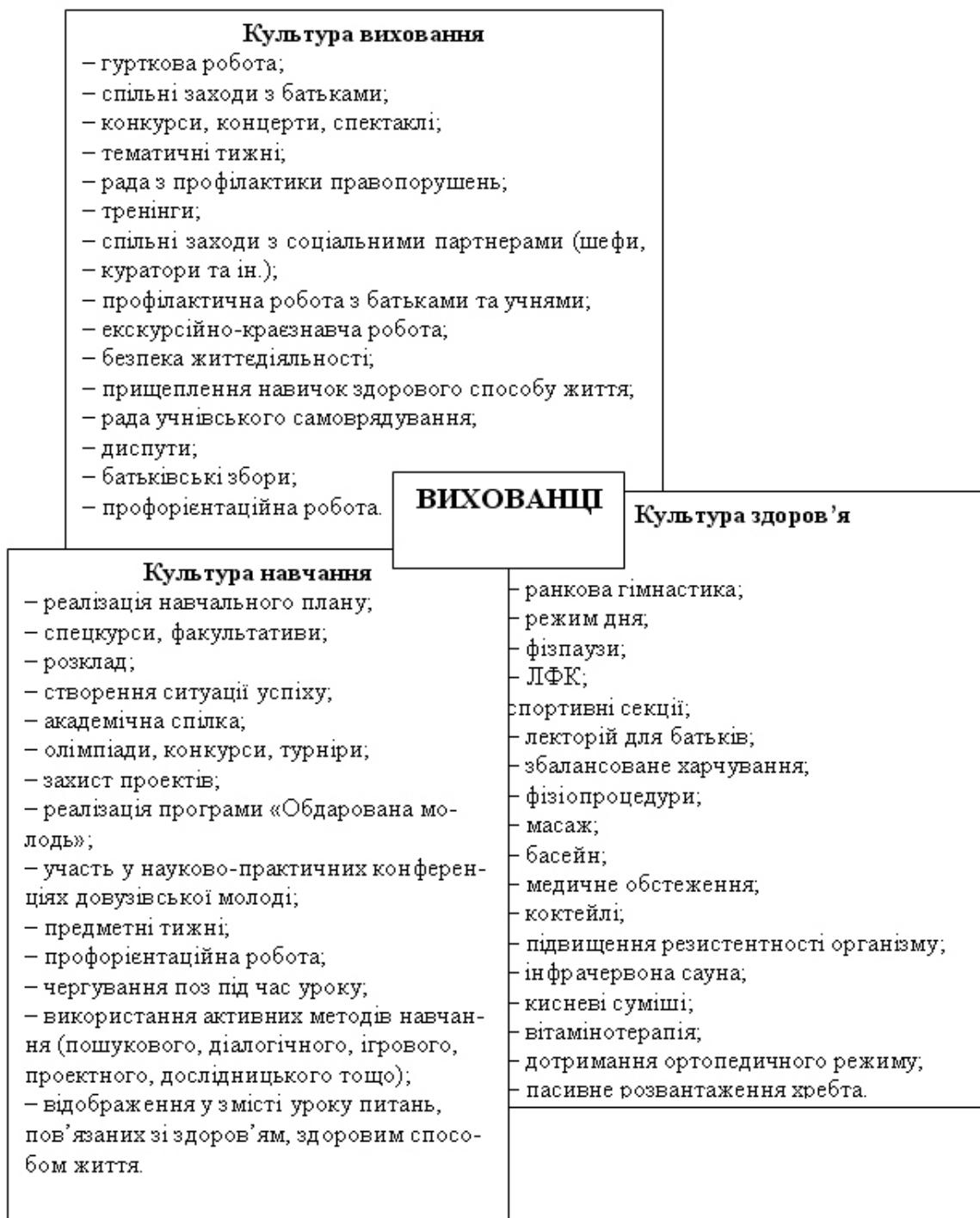

Рис. 1. Зміст складових єдиного оздоровчого освітнього середовища

розвиток особистості дитини з її потребами й інтересами, життєвими цінностями шляхом формування її валеологічної свідомості, здорового способу життя. Організація роботи навчального закладу як школи культури здоров'я дозволяє забезпечити інтеграцію всіх напрямів діяльності закладу, спрямованих на формування культури здоров'я вихованця (медичного та соціально-психологічного супроводу; навчально-методичного забезпечення; виховної діяльності, системи управління закладом, матеріального забезпечення та обслуговування), та передбачає необхідність застосування комплексу специфічних педагогічних, психологічних, лікувальних і виховних форм, методів

та інструментів (рис. 2).

Реалізація системного підходу до організації діяльності санаторного навчально-виховного комплексу як школи культури здоров'я потребує забезпечення єдності здійснення лікувально-оздоровчих, навчально-виховних, психолого-адаптаційних заходів на трьох рівнях: індивідуальному (складання індивідуальної програми лікування та реабілітації; врахування індивідуальних особливостей розвитку вихованців, їх запитів і потреб, творчих обдарувань і здібностей у навчально-виховному процесі, його психологічний супровід і діагностика соціальної адаптації школярів, сприяння їх професійній орієнтації); навчального кла-

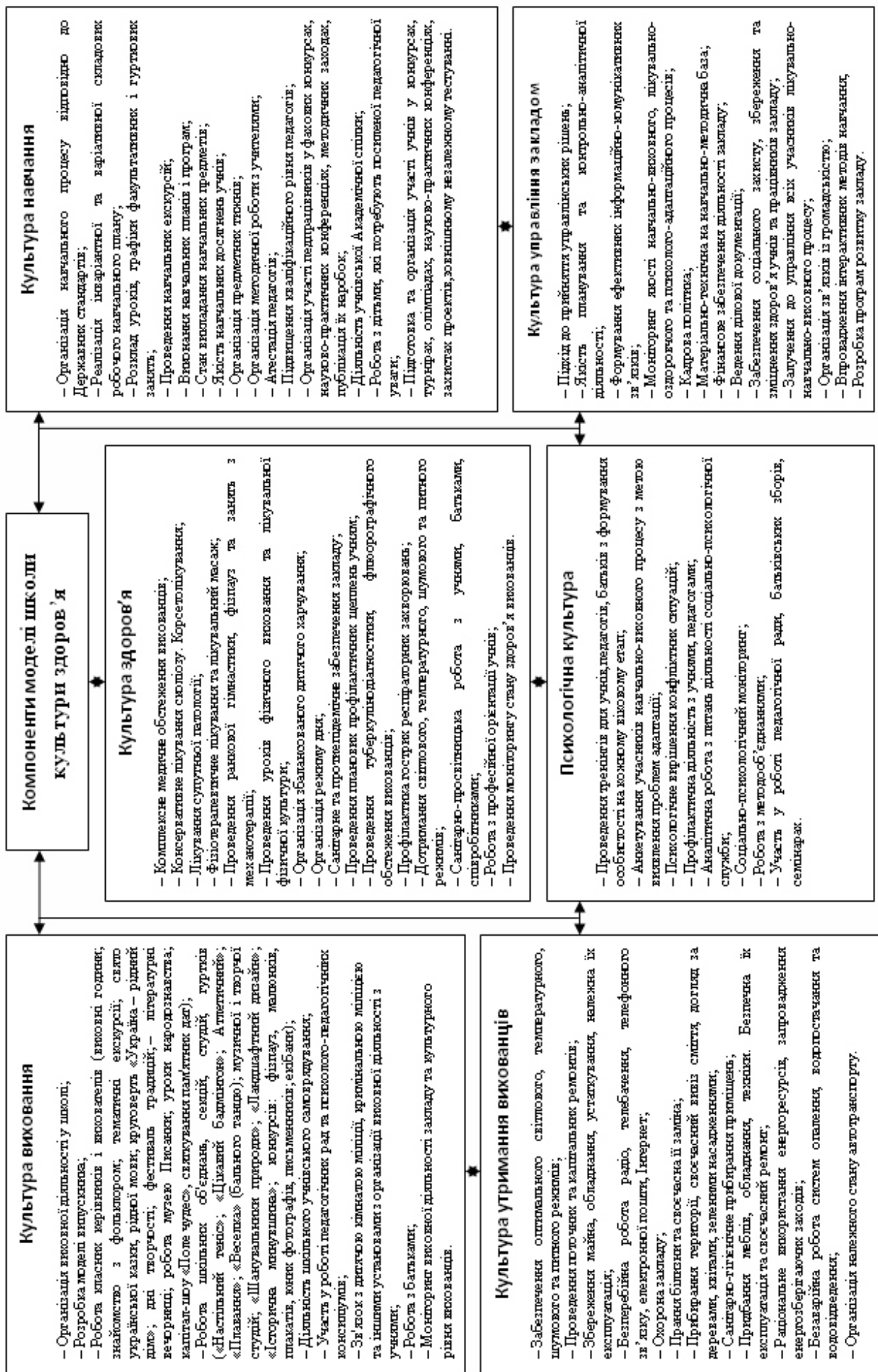

Рис. 2. Компоненти моделі Школи культури здоров'я

Михайченко Г. В. СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ШКОЛИ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я: УПРАВ...

су (визначення та врахування вікових особливостей психофізіологічного розвитку дітей, вибір адекватних форм і методів навчання та виховання, соціально-психологічний моніторинг розвитку учнівських колективів); навчального закладу (створення комфортних і безпечних умов для лікування, навчання та виховання школярів, формування оздоровчого освітнього середовища шляхом застосування здоров'язберігаючих, здоров'яформуючих, здоров'язміцнювальних технологій у навчально-виховному процесі, організація ефективної системи управління).

Загальновідомо, що запорукою успішної роботи навчального закладу є формування у ньому ефективної системи управління. Під управлінням школою культури здоров'я доцільно розуміти цілеспрямовану та взаємоузгоджену діяльність усіх суб'єктів управління, які забезпечують створення реальних умов для розвитку та самовизначення кожної дитини, оптимальне функціонування та подальше вдосконалення роботи загальноосвітнього навчального закладу.

Для гармонійного та взаємоузгодженого функціонування навчального закладу – школи культури здоров'я створено систему управління, яка включає 8 підсистем: власне управлінську, медичну, навчально-методичну, виховну, психологічного супроводу, адміністративно-господарської діяльності, фінансового забезпечення й охорони праці (рис. 3). Організація ефективного керівництва кожною з них передбачає використання сукупності як загальних, так і специфічних методів і форм управління: індивідуальні бесіди, консультації, інструктажі, наради, збори, складання графіків роботи, моделювання структури роботи закладу тощо.

Крім того, у школі розроблено власну систему діагностики й оцінювання діяльності, вивчення рівня розвитку особистості дитини, оцінювання результатів діяльності педагогів. Розробка структурно-функціональних моделей діяльності кожної підсистеми дозволяє сформувати уявлення про зміст, основні напрямки діяльності та структуру кожної підсистеми навчального закладу та організації в цілому, сприяє чіткому розподілові завдань і функцій між підсистемами та праці між людьми, зосередженню у посадових осіб усіх необхідних повноважень, засобів і ресурсів для їх реалізації; позбавляє можливості одержання суперечливих вказівок; закріплює персональну відповідальність працівників за доручену ділянку роботи. А врахування факторів зовнішнього середовища, всіх організацій, установ і посадових осіб, з якими взаємодіє школа у процесі виконання поставлених перед нею завдань, підвищує ефективність управління. Адже їхня кількість, обсяг роботи, що виконується спільно, впливає на визначення послідовності управлінських операцій, розподіл обов'язків, форм взаємодії між працівниками, узгодження та координацію їх роботи. Тому структура системи управління навчальним закладом перебуває під постійною увагою керівництва закладу, переглядається й удосконалюється з урахуванням потреб та інтересів споживачів послуг, зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ. Це забезпечує її гнучкість і здатність швидко пристосовуватися та реагувати на них.

Загальне управління, координацію, контроль і регулювання діяльності школи культури здоров'я здійснює його адміністрація (директор і заступники).

Шляхом регламентування роботи санаторного навчально-виховного комплексу керівництво забезпечує реалізацію управлінського впливу на діяльність усіх підсистем, прогнозування, планування, організацію, координацію, контроль, аналіз і регулювання їхньої роботи; дбає про формування ефективних взаємовідносин; розробляє механізми адаптації до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищах; опікується питаннями належного фінансового та матеріально-технічного забезпечення закладу. Для забезпечення ефективної та результативної організації управління закладом налагоджено тісні взаємозв'язки з Департаментом науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації, управлінням комунального майна Харківської обласної ради, профспілковим комітетом, радою навчально-виховного комплексу та педагогічною радою, органами учнівського самоврядування та громадськістю.

У школі створені умови для впровадження такої системи управління, яка була б відкритою для інновацій і стимулювала пошук нових суб'єктно-об'єктних відносин в освітньому процесі. У ході створення інноваційного освітнього закладу реформування системи управління стало можливим за рахунок запровадження нового стилю управління, в якому взаємопов'язуються науково-дослідницькі й організаційно-стимулюючі функції.

Управління школою здійснюється за принципами: адаптивність управління; прогностичність; орієнтація на розвиток, інноваційність, творчість; демократичність управління; особистіснозорієнтована спрямованість, індивідуальний підхід; гнучкість, мобільність.

Для ефективного управління закладом адміністрацією закладу використовуються методи управління, які включають:

- вербальні методи: індивідуальні (консультація, бесіда), групові (інструктаж, нарада, збори);
- дослідницькі методи: вивчення прогресивного досвіду, атестування педагогічних і методичних кадрів, анкетування й інтерв'ювання, підготовка, друкування матеріалів (статей, методичних рекомендацій) про діяльність медико-педагогічного й учнівського колективів;
- ілюстративно-показникові методи: моделювання структури організації навчально-виховного процесу, побудова графіків, таблиць, матриць з вивчення рівня навчальних досягнень, стану здоров'я та вихованості учнів, професійної підготовленості вчителів і медиків до творчої праці;
- техніко-технологічні методи: застосування технічних засобів і пристроїв (комп'ютера, телебачення, радіо тощо).

Для прийняття ефективних і своєчасних управлінських рішень, які сприятимуть удосконаленню та підвищенню результативності функціонування навчального закладу та створення умов для його розвитку необхідна об'єктивна інформація про різні аспекти діяльності. Це потребує постійного обстеження всіх складових навчально-виховного комплексу, налагодження ефективної системи експертно-аналітичної діяльності й управлінського моніторингу. Адже управлінський моніторинг є комплексною системою спостережень за станом роботи всіх підсистем санаторного комплексу та змінами, що відбуваються в ньому та в його елементах. Вона ґрунтується на розробці

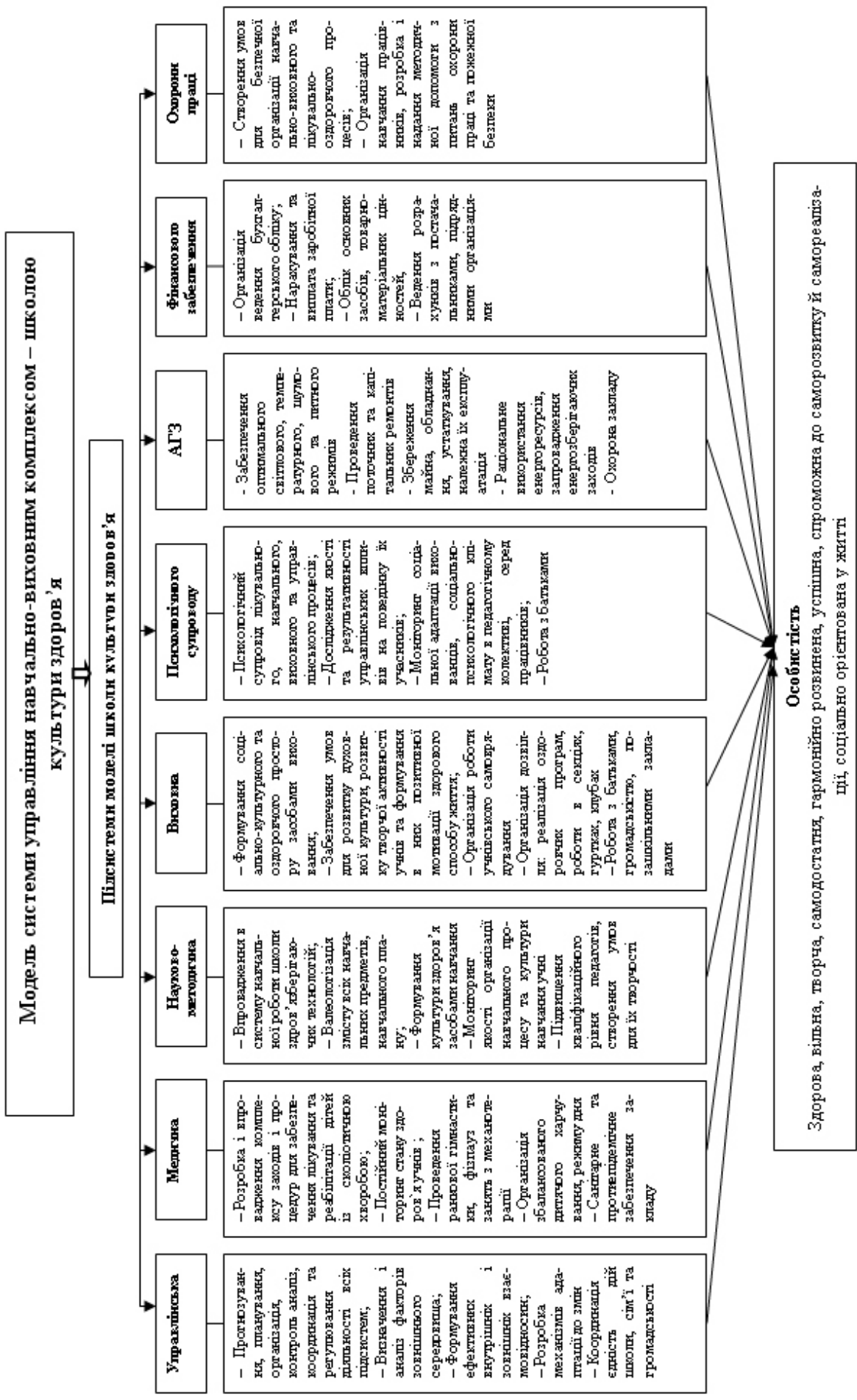

Рис. 3. Модель системи управління навчально-виховним комплексом

Михайченко Г. В. СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ШКОЛИ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я: УПРАВ-

факторно-критеріальних моделей оцінки діяльності закладу з усіх напрямів його роботи, що дозволяє отримувати достовірну інформацію про стан розвитку навчального комплексу в цілому та якість протікання лікувально-оздоровчого, навчально-виховного процесів, і на її основі оцінювати, порівнювати та коригувати результативність управлінських впливів, якість надання послуг споживачам, розробляти програму подальшого розвитку закладу.

Висновки:

1. Організація роботи навчального закладу як школи культури здоров'я дозволяє створювати умови для забезпечення учнів глибокими та міцними знаннями, формування практичних умінь і навичок, розвитку талантів і здібностей кожної особистості та дбати про збереження, зміцнення, відновлення та розвиток здоров'я дітей і учнів як необхідну умову їх успішного навчання.
2. Використання системного підходу в організації управління навчальним закладом надає мож-

ливість забезпечувати гармонійне та взаємоузгоджене функціонування всіх його підсистем, створювати значний синергетичний ефект і отримувати високий навчально-лікувально-виховний результат унаслідок комплексного застосування медичних, психолого-педагогічних, виховних заходів та організації належного матеріально-технічного забезпечення закладу.

3. Досвід організації управління, лікування, навчання та виховання у загальноосвітньому навчальному закладі може бути корисним не лише для розробки моделі нового навчального закладу «Школа культури здоров'я», а й для тих шкіл, які прагнуть запровадити інтегроване й інклюзивне навчання дітей з обмеженими можливостями чи особливостями розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження доцільно спрямувати на обґрунтування методичного забезпечення діяльності інших підсистем моделі школи культури здоров'я та формування інструментарію щодо вивчення ефективності їх роботи.

Література:

1. Бабич В. І. Модель реформування культури здоров'я учнів в сучасних умовах шкільної освіти [Електронний ресурс] / В. І. Бабич. – Режим доступу : http://alma-mater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN9/10bviuso.pdf.
2. Горашук В. П. Теоретичні і методологічні засади формування культури здоров'я школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. н. : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. П. Горашук. – Х., 2004. – 20 с.
3. Єфіменко Т. В. Медичні аспекти стану здоров'я дітей та підлітків в Харківській області [Електронний ресурс] / Т. В. Єфіменко. – Режим доступу : <http://kharkivoda.gov.ua/uk/document/index/type/11/m/0/y/2013>.
4. Новолодская Е. Г. Формирование культуры здоровья учащихся в учебно-воспитательном процессе начальной школы : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. н. : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Е. Г. Новолодская. – Бийск, 2003. – 22 с.
5. Мельник Ю. В. Організація здорового способу життя в школі та формування культури здоров'я учнів початкових класів : [навч.-метод. посіб. для керівників навч. закл., учителів, вихователів, практи. психологів, соціальних працівників] / Ю. В. Мельник, С. М. Свячена. – Х. : ХДПУ, 2002. – 210 с.
6. Поташнюк І. В. Школа сприяння здоров'ю: теорія, практика, методи дослідження : [навч. посіб.] / І. В. Поташнюк. – Рівне ; Луцьк : Надстир'я, 2006. – 141 с.
7. Поташнюк І. В. Школа сприяння здоров'ю: досвід роботи, перспективи розвитку : [навч. посіб.] / І. В. Поташнюк : [за ред. Р. З. Поташнюк, І. В. Поташнюк]. – Рівне ; Луцьк : Надстир'я, 2006. – 226 с.